

TANULMÁNYOK

Dimenzionális szemlélet a névkutatásban* Általános kérdések és a családnévkutatás példája

1. Dimenzionális nyelvészet. A természetes és élő nyelvek, illetve a nyelvhasználat lényegi jellemzője a változatosság és változékonyság, melyek az ember és a nyelv alapvető létezési dimenzióival függenek össze. Ezek a dimenziók az idő (történetiség), a tér (területiség) és a társadalom (társadalom, illetve kultúra) dimenziója. A nyelvtudomány egyes ágai kifejezetten e dimenziók mentén vizsgálódnak. Az időbeliséget a közülük a legnagyobb múltra visszatekintő nyelvtörténet (diakrón nyelvészet), a térbeliséget a geolingvisztika (nyelvföldrajz; areális nyelvészet, dialektológia), a társadalmi (és kulturális, esetleges más megnevezéssel: humán) dimenziót pedig fiatalabb diszciplínák (elsősorban a szociolingvisztika, emellett a kulturális nyelvészet, folklórlingvisztika stb.) tanulmányozzák. E nyelv(használat)i dimenziók vizsgálata egyenként is erős, a szűkebb értelemben vett nyelvtudományon túlmutató interdiszciplinaritást feltételez, illetve követel meg. A különböző diszciplínák integrálódása, s általában a minél komplexebb megközelítés, leírás, értelmezés igénye pedig egyik fontos jellemzője a modern tudományosságnak is.

Az egyes dimenziók szerinti vizsgálatok szükségszerű és kézenfekvő módon kapcsolódnak egymáshoz is. Elméleti szempontból: a nyelvi változások nemcsak időben, hanem térben és társadalomban is terjednek; a térbeli és társadalmi tagolódás sokszor korrelál egymással (pl. etnikumok, vallási csoportok esetében); az egyes nyelvváltozatoknak is megvan a maguk történetisége stb. A kutatások gyakorlati szempontjából pedig: vizsgálható a nyelvi változások társadalmi háttere, a nyelvtörténet fontos forrása a nyelvföldrajz stb. Ezek a felismerések vezettek – a tematikai és módszertani gazdagodás mellett – a 19. század végétől a nyelvjárástörténet (történeti dialektológia), a 20. század második felében pedig a történeti szociolingvisztika (majd a történeti sociopragmatika), valamint a szociodialektológia kifejlődéséhez. A következő lépés a dimenzionális nyelvészet mint kutatási terület, illetve szemléletmód fogalmának a megalkotása lehetett. Ennek a lényege, hogy – a rendszernyelvészeti kutatások mellé helyezhetően – az itt említett több (legalább két) dimenzió együttes figyelembevételével, illetőleg vizsgálatával járul hozzá a nyelvi jelenségek jobb, alaposabb megismeréséhez és megértéséhez.

A dimenzionális nyelvészlelet fogalmának bevezetése JUHÁSZ DEZSŐ nevéhez fűződik, s az ezredforduló óta van jelen a magyar nyelvtudomány területén, leginkább profilálva (2001-től) a Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusok nyelvészeti szekcióinak sorában. (A dimenzionális nyelvészet fogalmára, tartalmára, előzményeire, illetve

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

néhány jellegzetes példájára I. JUHÁSZ DEZSŐ megalapozó és összefoglaló írásait: JUHÁSZ 2002a, 2002b, ill. 2011.)

2. Dimenzionális tényezők a névkutatásban. KISS LAJOS a II. magyar névtudományi konferencián tartott plenáris előadásában a névkutatás szempontjából lényeglátó módon határozta meg a tudományterület előtt álló öt fő problémakört: a nyelvtudományi, történettudományi, földrajzi, szociológiai és pszichológiai (egyúttal pedig kulturális) kérdések vizsgálatát (KISS L. 1970: 17). A névrendszer alapvető dimenzióiként – KISS LAJOSnál a nyelvészeti tematika mellé soroltan – ugyanezekre a tényezőkre utalhatnánk: az időbeli, térbeli és társadalmi (humán) dimenzióra (vö. pl. VINCENT BLANÁR megközelítésével is; hivatkozza BAUKO 2012: 41).

Mindezekből következhet például, hogy HAJDÚ MIHÁLY a névtan nyelvtudományon belüli társtudományait tárgyalva gyakorlatilag csupán a nyelvtörténet, a dialektológia és a szociolingvisztika területeit emeli ki áttekintésében (HAJDÚ 2003a: 38–40). S mindebből adódik még inkább az, hogy egy-egy konkrét névtani kérdéskör, jelenség átfogó bemutatását ugyanezek a dimenziók, illetve szempontok határozhatják meg. A nemzetközi szakirodalomból példaképpen utalok itt VAN LANGENDONCK (2007) névelméleti indíttatású monográfiájára, mely – a kötet túlnyomó részét kitevő általános névtani fejezeteket követően – a flamand személynévanyag elemzését pontosan ezzel a szemlélettel végzi el: a tér, az idő és a társadalom hármasságában, az ezeknek megfelelő alfejezetekre bontottan (VAN LANGENDONCK 2007: 256–320, kül. 256). A szerző megközelítésmódját dialingvisztikai szempontúnak mondja (a hivatkozott nagy fejezet címe: *Dialinguistic aspects of Flemish personal names [A flamand személynévek dialingvisztikai vonatkozásai]*; a szóban forgó nyelvészeti terminus a magyar szaknyelvben nem használatos).

2.1. A tulajdonneveknek a nyelv közszói állományához képest is kifejezetten erős lehet a nyelven kívüli valóságba való beágyazottságuk, s így az interdiszciplinaritás, illetve a dimenzionális szemlélet különösen fontos szerephez jut vizsgálatukban. Már eleve a tulajdonnévi kategória megragadása is csak makrolingvisztikai, kontextuális nyelvészeti értelmezésben tűnik igazán lehetségesnek, és ugyanez igaz a névrendszerek, a névadás, a névhasználat számos vonatkozásának a kutatására is. (A szűkebb értelemben vett, rendszernyelvészeti vizsgálatok ugyanezért vagy kevésbé tudnak mit kezdeni a tulajdonnevek kategóriájával, vagy eleve kifejezetten – értelmezésünkben: túlságosan – szűkre szabják a velük kapcsolatban egyáltalán felvethető kérdések körét.)

Különbségeket találunk a két legfontosabb névkategória, a személynévi és a helynévi kategória közt a dimenzionális meghatározottság tekintetében. 1. Az időbeliség értelemszerűen fontos mindkettő esetében. A személynévrendszer összességében ugyanakkor könnyebben változik, illetve elemei gyorsabban cserélődnek, mint a helynevek esetében. Mindez a nyelven kívüli meghatározottság eltérő fokával, illetve a megnevezettek körének eltérő jellegével magyarázható: a megnevezendő helyek időben állandóbbak, a megnevezendő személyek azonban – biológiai meghatározottságként – időben mindig cserélődnek. 2. A térbeliség a helyneveknek sokkal alapvetőbb jellemzője lényegük szerinti térbeli rögzítettségük, földrajzi meghatározottságuk miatt. A területi tagolódás azonban a személynévek körében is releváns tényező, mint arról a későbbiekben még lesz szó. 3. A társadalmi-kulturális meghatározottság ugyanakkor a helynevek esetében jóval kevésbé hangsúlyos, a személynévek körében viszont döntő szerepet játszik; időbeli változásait

és térbeli tagolódásukat is nagymértékben ez határozza meg. A helynevek és a személynevek kategóriái közötti fő különbséget is gyakran éppen ezzel összefüggésben – konkrétan: a helynévrendszerek elsősorban nyelvi, illetőleg a személynévrendszerek elsődlegesen társadalmi és kulturális meghatározottságával – szokás jellemezni (vö. pl. HOFFMANN 1996).

Ha az itt elmondottaknak a tudománytörténeti vetületét nézzük, megállapítható, hogy míg a nyelvtörténeti érdeklődés mindkét névtípus esetében kifejezetten erős és hagyományos kutatási irányt jelez, a nyelvöldrajzi vonulat általában a helynevek esetében bizonyult erőteljesebbnek, a társadalmi és kulturális tényezők vizsgálata pedig a személynevek vonatkozásában. A közelmúltban azonban mindkét területen örvendtes új kutatási irányok kibontakozásának és megerősödésének lehetünk a tanúi a hazai névkutatásban is (vö. szinkrón és történeti családnévöldrajz, szleng helynevek vizsgálata).

2.2. A nyelvészeti kutatások több területére jellemző „szükségszerű empirizmus” (a kifejezést HERMAN JÓZSEFTŐL idézi JUHÁSZ 2002a: 167) velejárája, hogy a tényleges nyelvhasználatból vett nyelvi adatokkal dolgozik, melyek így mindig adott időszakból, területről és társadalmi(-kulturális) közegekből származnak, tehát – a lehetőségeknek, illetve a kutatási céloknak megfelelően – a nyelvhasználati dimenziók szerint is jellemezhetők. A névkutatás esetében lehetséges egy-egy konkrét – s jellemzően nagyobb terjedelmű – névkorpusz elemzése az időbeliség, a térbeliség és/vagy a társadalmi, illetve kulturális tényezők szerinti tagolódásával összefüggésben (is); és lehetséges ugyanúgy egy eleve ezen szempontok – legalábbis ezek valamelyike – szerint összeállított, ilyen értelemben egységesebb névállomány jellemzőinek a tanulmányozása, akár az adott dimenzionális tényező jobb megismerésének a céljából is. Egy-egy névkorpusz jellemzően vizsgálható önmagában, különböző névkorpuszok pedig – eltérő időből, területről vagy társadalmi csoportokból származóan – kontrasztív módon is. A kutatások vonatkozhatnak névegyedekre és névtipológiai kategóriákra, névtípusokra; vonatkozhatnak minőségi – és gyakran döntő mértékben – mennyiségi szempontokra. A vizsgálatok eredményei lehetnek kifejezetten a névanyagra és annak dimenzionális meghatározottságára vonatkozóak, illetve – tágabban véve – olyanok, amelyek a tulajdonnevek nyelvi-nyelvhasználati sajátosságai révén is általában a nyelv dimenzionális jellemzőire vallanak; névtani szempontból természetesen az előbbieket számítanak tanulságosabbnak.

Sokféle nyelvészeti és névtani vizsgálatra van tehát mód – és példa is – a kapcsolódó szakirodalomban. Jegyezzük meg azonban, hogy a tulajdonnevekkel kapcsolatos, ilyen típusú kutatásokban a reprezentativitásnak rendszerint másféle, mégpedig jóval nagyobb mennyiségi igényei vannak, mint a hasonló jellegű, a szókincs tanulmányozására irányuló szociolingvisztikai, dialektológiai stb. vizsgálatoknak. Mindezt a tulajdonnévanyag és a szókincs, illetve a tulajdonnévi és közszói kategória alapvető jellemzői közti különbségek magyarázzák, még inkább hangsúlyozva a névkutatás szükségszerűen adatigényes mivoltát.

A vonatkozó kutatások kapcsán jegyezzük még meg, hogy a különböző névfajták esetében a dimenzionális szemléletű feldolgozás bizonyos különbségekkel érvényesíthető, az adott névfajta jellemzőivel összefüggésben. Vegyük itt példának a nyelvöldrajzi térképeken történő ábrázolás lehetőségeit a személynévfajták körében. Általában dialektológiai tanulságok bemutatására a keresztnévkincs lehet ilyen módon a legalkalmasabb, már csak azért is, mert elemeinek jó része a nyelvterületen általánosan ismert, s könnyen

kikérdezhető, összevethető (vö. a nyelvjárási nagyatlások vonatkozó térképlapjaival; JUHÁSZ 2001: 119). Nyelvföldrajzi elemzésre kínálkozhatnak a becézőnevek és a becézés típusai, valamint a családnévállomány (erről még l. később) – és esetlegesen az egykori asszonynevek típusai – is. A ragadványnévkincs – részben tartalmi, részben gyakorlati okokból – kevésbé látszik alkalmasnak ilyen elemzésre, bár a ragadványnévvadás is nyilvánvalóan mutat területi különbségeket, s a szűkebb, dialektológiai szempontú vizsgálatokra ugyancsak alkalmas (vö. pl. BAUKO 2009: 104–112). Az internetes azonosítók (nicknevek) kifejezetten új keletű, mai típusában viszont már maga a területi tagolódás is kérdésesnek tűnik, tekintve a létrejöttében és használatában alapvető szerepet játszó nyelvhasználati, illetve névvadási tényezőket és körülményeket – szemben a térbeliség feltehetőleg már elhanyagolható szerepével.

2.3. A tulajdonnevek iránti figyelem a nyelvtörténeten belül hagyományosan jellemző, s a dialektológia területén sem megy ritkaságszámba. A névkutatók egy jó része nyelvtörténész, s a dialektológusok közül is többen foglalkoznak névkutatással. Az ezekhez a szakterületekhez képest fiatalabb, modernebb diszciplínaként feltűnő szociolingvisztika művelői ugyanakkor jóval ritkábban számolnak a nevek tanulságaival, bár a névvadás, névhasználat szociolingvisztikai relevanciája, értéke korántsem elhanyagolható.¹

A névkutatás kérdései és eredményei a fentebbiekben tárgyalt kapcsolódási pontok, illetve közös kutatási témák révén mindenesetre joggal kaphatnak külön (al)fejezetet is – bár rendszerint elég korlátozott terjedelemben – a vonatkozó nyelvészeti diszciplínák összefoglaló műveiben. Erre adnak példát az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékéhez (korábbi nevén: Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékhez) kapcsolódóan elkészült egyetemi tankönyvek: A magyar nyelv története (BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1967; a vonatkozó fejezet: A magyar tulajdonnevek története: BENKŐ 1967), a Magyar dialektológia (KISS J. szerk. 2001; a vonatkozó fejezet: Nyelvföldrajz és névkutatás: JUHÁSZ 2001) és a Társadalom és nyelvhasználat (KISS J. 1995; a vonatkozó fejezetek: Egy és más a névhasználatról, ill. Felekezeti különbségek [...] a névhasználatban: KISS J. 1995: 278–287, ill. 119–120). Az újabb magyar nyelvtörténeti tankönyvből (KISS–PUSZTAI szerk. 2003) – más témákkal együtt, gyakorlati megfontolásból – hiányzik ugyan a névtörténeti fejezet, ám a jelenleg megjelenésre váró, A magyar nyelv története című összefoglaló munkában (KISS–PUSZTAI szerk. megj. e., SLÍZ MARIANN írásával) ismételten helyet kap már.

A másik oldalról nézve a kérdést: a magyar névkutatás kézikönyvszerű összefoglalójának szánt, ugyanezen szakmai műhelyben készült, HAJDÚ MIHÁLY által írott Általános és magyar névtan című kötetben (HAJDÚ 2003a) hasonló a helyzet. Benne elsősorban – a magyar névkutatásban máig legerősebb – nyelvtörténeti tematika vonul végig, de egyes fejezeteiben teret kap a nyelvföldrajzi, dialektológiai, valamint a szociolingvisztikai szempont is. A dimenzionális szemléletű nyelvészeti kutatások egyik jellemző terepét, példáját – a fentebb elmondottak szerint: érthetően – pedig éppen a névkutatás, a különböző névtípusok vizsgálatai szolgáztatják. (Ugyanezt explicit módon is megfogalmazva,

¹ Ezt állapítja meg a nemzetközi névtani szakirodalom is: a szociolingvisztika fontosabb összefoglaló művei, illetve a főáramlatba tartozó szociolingvisztikai munkák hajlamosak teljesen vagy jórészt figyelmen kívül hagyni a névkutatás vonatkozó eredményeit és meglátásait (vö. NICOLAISEN 1985/2011: 147, VAN LANGENDONCK 2007: 307).

néhány jellemző téma felvillantásával: JUHÁSZ 2011: 63–64, két esettanulmány kapcsán: FARKAS 2014.)

2.4. Ami a családnév kutatását illeti, e témakör kapcsán HAJDÚ MIHÁLY imént említett művében 14-féle vizsgálati szempontot vesz számba (HAJDÚ 2003a: 767–773). Ha ezeket rendszerbe foglalva tekintjük át, a következő fő irányokat találjuk: a dimenzionális tényezőknek, a tulajdonnevek nyelvi jellegének, a névélettannak, illetve a névgyakoriságnak a tanulmányozását. Ezek a különböző lehetőségek pedig egymáshoz kapcsolva, egymásra vonatkoztatva is kézenfekvő módon alkalmazhatók a névtípus vizsgálatában, amint arra HAJDÚ és mások is számos példát szolgáltatnak.

Minderre egyelőre csak egy témakör példáját szeretném felidézni: a hivatalos családnév-változtatások kutatását – úgy is, mint elég jól körülhatárolható, s a dimenzionális nyelvészeti kutatásokra jellegzetesen kínálkozóan minősíthető (vö. JUHÁSZ 2011: 64, FARKAS 2014) vizsgálati színteret. A kapcsolódó kutatások jó része – a kutatói érdeklődéssel vagy az elérhető, illetve feldolgozott forrásokkal összefüggésben – egy adott időszak, terület, illetőleg társadalmi(-kulturális) csoport családnév-változtatásainak a feldolgozására irányult, ezeket a szempontokat egymással is többféleképpen kombinálva. Ennek példáit most a témakör sokoldalú bemutatására vállalkozó, néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmánygyűjteményből veszem, melynek egyébként a címe is – bár ez így nincs a kötetben expliciten megfogalmazva – a dimenzionális megközelítést közvetíti: A családnév-változtatások története i. időben, térben, társadalomban (FARKAS–KOZMA szerk. 2009).

Néhány jellemző téma e kötetből: Zsidó és keresztény névválasztás a századfordulón (1897–1908); A közigazgatási tisztviselők névmagyarosítása Somogy és Baranya megyében (1933–1938); A nyiregyházi tírpákok névváltoztatásai; Családnév-változtatások Győrben a reformkorban és a 19. század második felében; stb. (KOZMA ISTVÁN, NAGY IMRE GÁBOR, MIZSER LAJOS, VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA tanulmányai; pontos adataikra és a továbbiakra l. a hivatkozott kötetet, a korábbi szakirodalom hasonló műveire l. uitt: 397–404). Ugyanebben a kötetben találunk átfogóbb igényű, kifejezetten kulturális nyelvészeti (Múltidézés és családnév-változtatás), szociolingvisztikai (Névváltoztatás és névhelyreállítás a kisebbségi magyar névhasználat tükrében) vagy éppen nyelvfeldrajzi tanulmányokat (A névváltoztatások földrajzi eloszlása 1895-ben) is (JUHÁSZ DEZSŐ, VÖRÖS FERENC, MIKESY GÁBOR írásai). Sajátos témaként jelenik meg ugyanitt a klasszikus és a mai magyar irodalom imaginárius családnév-változtatásainak a bemutatása; részben korábbi, részben kortárs kontextusokhoz kötődő, gyakran csoportosajátos jegyeinek feltárása is (T. SOMOGYI MAGDA, ill. VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT tanulmányaiban). A komplex, minden dimenzionális tényezőre tekintettel lévő nyelvészeti-névtani feldolgozás akár egyetlen konkrét családnév esetében is elvégezhető lehet (a *Kárpáti* esettanulmányyszerű feldolgozásaként l. FARKAS 2014: 50–58).

Esetünkben csupán a családnév-változtatások mozgalmának, folyamatainak a dimenzionális tényezők szerinti bemutatása is névtanilag releváns téma lehet, hiszen a névanyaggal kapcsolatos változási folyamatok feltárását segíti. A nyelvész-névkutató szempontjából azonban még értékesebb, ha ezeket a tényezőket a névváltoztatásokban megjelenő családnév nyelvi-névtani jellegének a vizsgálatával tudjuk összekapcsolni. A példák és gondolatok sorát pusztán e témakörben maradván is jócskán folytathatnánk még.

A dimenzionális szempontok összekapcsolása a névkutatás gyakorlatában mindenestre több okból kínálkozó és kifejezetten kívánatos lehetőségnek számít. (Ugyanerre vonatkozólag, bár eltérő és problematikus terminushasználattal, l. VÖRÖS 2006: 173 is.)

3. Az időbeliség, a térbeliség és a társadalmi(-kulturális) dimenzió kutatása. Az egyes névhasználati dimenziókra fókuszáló névtani kutatások az onomasztikának napjainkban külön-külön is számba vehető kutatási területeit jelentik. Az alábbiakban ezeket veszem sorra.

3.1. A szóban forgó kutatási irányok közül a legnagyobb hagyományokra – a modern tudományos érdeklődést tekintve, magyar vonatkozásban mintegy másfél-két évszázados múltra – a történeti névtan (másképp: névtörténet) tekinthet vissza. Sőt, valójában a névtan iránti szaktudományos figyelem is éppen ezzel kezdődött, a nevek vizsgálatában pedig a történészeknek élenjáró szerepük volt (vö. HOFFMANN 1996: 113, HAJDÚ 2003a: 20–30; a személynévkutatás tudománytörténetében pedig l. SLÍZ 2011: 12–15). A történeti névanyag vizsgálata – különösen a korai nyelvtörténeti korszakok esetében – fontos összetevője a történeti nyelvészeti kutatásoknak (l. pl. történeti-etimológiai szótáraink adatolásaiban vagy A magyar nyelv történeti nyelvtana szóalkotásmódokkal foglalkozó fejezeteiben) amellet, hogy a névtan belső problematikája szempontjából is vizsgálatra érdemes terület.²

Ha kézbe vesszük a magyar névkutatás egy-egy időszakát áttekintő beszámolókat – egykor a magyar névtudományi konferenciákon, illetve a Magyar Nyelvben is helyet kaptak ilyenek –, akkor a két fő névfajtán, a személynevek és a helynevek témakörén belül a jellemző, egyenrangúságot kifejező megoszlást a történeti/leíró szempont jelenti. A névtörténeti kutatások mindenesetre a mai magyar névtudománynak is legerőteljesebb vonulatát képezik, ám még szélesebb érdeklődési körrel, tematikával és módszertannal, illetve az elméleti megalapozások határozottabb igényével, mint akár csak néhány évtizeddel ezelőtt. E vizsgálatok sokoldalúságára, gyakran nagyfokú komplexitására példák hosszú sorát idézhetnénk, akár BENKŐ LORÁND Anonymus-tanulmányainak, akár más korszakok, témák és kutatók műveinek a köréből.

Ami a családnévkutatás területét illeti, itt a szinkrón anyagon végzett vizsgálatok is döntő részben történeti vonatkozások feltárására irányulnak, illetve történeti jelenségek jobb megismerését eredményezik. Szükségszerűen fakad ez egyrészt a névtípus alapvető

² Érdemes utalni rá, hogy a névtörténet napjainkban is fontos témakör a történettudomány különböző ágai számára. Történész oldalról akár úgy értelmezve, hogy a történettudomány a nyelvtudománnyal „legalábbis egyenrangúan veszi ki részét” a nevek vizsgálatából (GYÖRFFY álláspontja szerint, vö. HOFFMANN 2003: 21–22), akár úgy, hogy a (történeti) névtan a történelem segédtudományai között kap helyet (vagy önállóan véve számba: KÁLLAY szerk. 1986: 317–329, vagy a segédtudományként megnevezett nyelvtudomány tágabb keretei között tárgyalva: BERTÉNYI szerk. 2006: 276–285; a hivatkozott szerzők: KRISTÓ GYULA, ill. BODONYI ILONA). A névkutatás történettudományi relevanciájáról olykor névtani konferenciákon, illetve folyóiratokban, s főleg névtani témakörökben is publikáló mai történészeink is tanúságot tesznek. A névkutatás történeti segédtudományként való hasznosítását természetesen a névtanosok is számon tartják (l. pl. a később még részletesebben tárgyalandó névföldrajz vonatkozásában, összefoglaló igénnyel: KUNZE 1996).

jellemzőiből és vizsgálatának lehetséges tanulságaiból, másrészt pedig a kapcsolódó kutatói érdeklődésből. A történeti névanyag vizsgálata ugyanakkor a történeti dimenzió mellett gyakran jeleníti meg hangsúlyosan a további dimenziók elemzési szempontjait is.

A családnév-történeti kutatások nemcsak nagy múltú, de napjainkban is nagyon gazdag és sokfelé ágazó kérdéskört jelentenek, így itt még vázlatos áttekintésükre sem vállalkozhatom. (Ehelyett kívánok utalni azonban N. FODOR JÁNOSnak a történeti személynévkutatásunkról szóló friss áttekintésére, melyet 2014. szeptember 29-én, a Hajdú Mihály emlékére szervezett, a mai magyar névkutatás helyzetét és feladatait mérlegre tévő konferencián tartott; ennek anyaga 2015-ben jelenik meg.)

3.2. A tulajdonnevek térbeli elterjedésének, jellemzőinek a vizsgálatával foglalkozó terület a névföldrajz (a nyelvföldrajz párjaként, ill. megfelelőjeként), mely a kifejezetten névspecifikus sajátságokon túl a nevek nyelvi anyagával kapcsolatos bármely jelenség térbeliségének vizsgálatára is vonatkoztatható.³ Az ilyen jellegű kutatások kezdeteiről itthon a 20. század első felétől érdemes számot adnunk, de a személynevek kapcsán eleinte inkább elmaradásról, hiányról szólhatnánk (I. JUHÁSZ 1993: 72–73).

Pedig megemlíthetjük például a családnévek vonatkozásában MELICH 1943-as közgyűlési előadásának záró mondatait, melyekben – korabeli munkatervekre utalva – abbéli reményének adott hangot, hogy „[t]alán lesz családnévföldrajzi, ahogy lesz szóföldrajzi atlaszunk is” (MELICH 1943: 280); s BENKŐ LORÁND 1949-es, iránymutató tanulmánya is az elvégzendő munkák között veszi számba – természetesen sok más feladat mellett – a névatlaszok készítését, „különösen a családnévtípusok feltérképezését”-t (BENKŐ 1949: 251–252). Tudjuk azonban, hogy egyrészt a tudománytörténeti környezet (tudománypolitika, más nagyszabású feladatok), másrészt az igen nagy adat- és munkaigény (különösen az egykori technológiai lehetőségek mellett) sokáig hátráltatta a vonatkozó kutatásokat. A személynévföldrajz kérdésköre azonban – ha viszonylag szerényen is – szinte folyamatosan jelen volt a 20. század második felének névtudományi gondolkodásában (l. pl. a magyar névtudományi konferenciák programjában, azaz előadásainak körében; vö. JUHÁSZ 2010: 32–35). Tanulmányok kisebb sora vizsgálta a családnévanyag területi vonatkozásait a nyelvjárások – különösen történeti – jellemzőinek feltárásában is (l. pl. HAJDÚ MIHÁLY munkásságában: HAJDÚ 2003a: 825–826, ill. 2003b: 422–454). Számmunkra érdekesebbek azonban a névanyag összetételének és a kifejezetten névtani sajátságoknak a térbeliségét kutató munkák.

³ A névföldrajz fogalmának szűkebb és tágabb értelmezésére (az e tanulmányban általánosságban elmondottakkal egybehangzóan) I. JUHÁSZ DEZSŐ meghatározását (2010: 31), legújabb végiggondolására pedig N. FODOR JÁNOSnak e folyóirat-számban megjelent tanulmányát (N. FODOR 2014). A témakörhöz kapcsolódva visszatérő módon felmerülő terminusok még: *névtani dialektológia*, *névdialektológia*, *onomato(-)dialektológia* (a bevezetés szándékával ezekre I. ÖRDÖG 1989: 29, 1991, 2010 stb.; az ezek által felvetett problémák tisztázásához I. HAJDÚ 2002, JUHÁSZ 2004: 166–169, N. FODOR 2014: 24–27). A nemzetközi szakmunkákban előfordul a *geonomasztika* kifejezés is (1962-től legalábbis, melléknévi megfelelője pedig már 1901-ből adatolható; I. SHOKHENMAYER 2010: 1), ám a magyar szakirodalomban ez egyáltalán nem használatos. A nemzetközi szakirodalomban is a 'névföldrajz' értelmű kifejezések (ennek különböző nyelvi megfelelői) látszanak a legáltalánosabbaknak.

A kapcsolódó tanulmányok egy része valamely meghatározott terület családnévanyagát vizsgálta ilyen módon, akár a tájegységen belüli kistájak különbségeire, illetve más tájegységekkel való összevetésére is figyelmet fordítva (l. B. GERGELY PIROSKA, ill. ÖRDÖG FERENC kalotaszegi, ill. göcsej–hetési szinkrón vizsgálatait; erre továbbvezetőleg is l. ÖRDÖG 2010). Az ilyen jellegű családnévfeldrajzi összevetések egyébként a nyelvtudományon túlmutató eredményekhez is hozzájárulhatnak (l. pl. a csángók eredetével kapcsolatos vizsgálat keretében: BENKŐ 1990: 9–10). A kapcsolódó feldolgozások más része a nyelvterület egészét célozta meg; ezt példázzák HAJDÚ MIHÁLY több kutatópontra alapozott, középmagyar kori családnévvizsgálatai (HAJDÚ 1994; nyomtatásban megjelent vonatkozó részei: HAJDÚ 2003a: 773–786, ill. 826–875). Az átfogóbb értékű korpuszokra épülő elemzéseknek is óhatatlanul megvoltak azonban a maguk korlátai (pl. történeti és szinkrón családnévészótáraink vonatkozásában is; vö. KÁZMÉR 1991, ZELLIGER 2010, ill. VÖRÖS 2010: 13–15). A témakör kapcsán felmerült az a messzire tekintő kérdés is, hogy beszélhetünk-e egyáltalán *névjárások*-ról.⁴ Ennek problematikájába azonban itteni pusztán felvetésén túl nem kívánok belebocsátkozni (a probléma körülményaira l. JUHÁSZ 2004: 167–168, N. FODOR 2014: 24–27).

E kutatási terület fellendülésének, a családnév kutatáshoz kapcsolódó nagyarányú kibontakozásának éppen az elmúlt néhány évben lehettünk szemtanúi, így érdemesnek látszik kicsit bővebben is számot adni róla. Az adott országterület lehetőségesséig teljes lefedésére törekvő – és jellemzően szinkrón – családnévfeldrajzi kutatások az elmúlt egy-két évtizedben jelentek meg a nemzetközi szinten (vö. VÖRÖS 2010: 15–17, N. FODOR – F. LÁNCZ 2011: 175–178; HEUSER–NÜBLING–SCHMUCK Hrsg. 2011; továbbá FÁBIÁN 2010, SZILÁGYI-KÓSA 2011 stb.). Ezt egyrészt a korszerű technológia (számítástechnikai kapacitás és teljesítmény, elektronikus formában kezelhető adatbázisok, térinformatikai alkalmazások), másrészt a megfelelő reprezentativitású elektronikus névkorpuszok felhasználhatósága tette lehetővé. Magyar viszonylatban itt két jellemző kutatási irányt kell kiemelnünk: a teljes mai hivatalos lakónépességi nyilvántartáson alapuló magyarországi szinkrón családnévfeldrajz kutatását (VÖRÖS FERENC munkássága révén; számos tanulmánya mellett legreprezentatívabb eredményeire l. VÖRÖS 2010, 2014), valamint a 18. század eleji adóösszeírások anyagán alapuló, a történeti Magyarország nagyobb részére kiterjedő, történeti magyar családnévfeldrajzi vizsgálatokat (l. N. FODOR JÁNOS, továbbá VÖRÖS FERENC munkáiban; l. pl. N. FODOR – F. LÁNCZ 2011, N. FODOR 2014; ill. VÖRÖS 2013). E kutatásoknak köszönhetően immár számos lexikális és egyéb térképlap, jelenség-térkép készült el, melyek kifejezetten névtani, a nevek nyelvi anyagában rejlő nem névtani, valamint a nyelvi-névtani jellemzőkön túlmutató tanulságok kutatásában hasznosíthatók. A magyar (elsősorban család)névfeldrajzi kutatások 2010 óta, VÖRÖS FERENC szervezésében konferenciasorozattal is rendelkeznek, melynek évente megjelenő kötetiben további szerzők számos családnévfeldrajzi tanulmánya látott már napvilágot (VÖRÖS szerk. 2010. stb.).

A családnévfeldrajzi kutatások szintén gyakran kapcsolódnak össze más dimenziók vizsgálatával: egyrészt a történetiség jellemző szempontjával, másrészt a személynév-anyag területi tagolódásában meghatározó szerepet játszó szociokulturális vonatkozások tanulmányozásával (vö. pl. BENKŐ 1960: 134). Egy példára utalva csak, kapcsolódva a

⁴ A nemzetközi szakirodalomban ennek megfelelő *onomastic dialect* terminust először NICOLAISEN alkalmazta, majd értelmezte (NICOLAISEN 1980/2011: 95).

korábban már említett témakörhöz: a szinkrón családnévfeldrajz még olyan, kifejezetten társadalmi (és kulturális, mentalitástörténeti, ideológiai, politikai stb.) tényezők által meghatározott jelenségek megragadására is alkalmasnak bizonyult, mint a hivatalos családnév-változtatások története (l. FARKAS 2010, ill. VÖRÖS 2010: 118–131 is).

3.3. A tulajdonnevek, a névadás és a névhasználat társadalmi (szociokulturális, vagy ha úgy tetszik: humán) dimenziójával, ilyen vonatkozásainak vizsgálatával a szocioonomasztika (avagy névszociológia) foglalkozik.⁵ A tulajdonnév kifejezetten erős szociokulturális meghatározottsággal bír, akár ab ovo szociolingvisztikumnak is minősíthető (VÖ. KISS J. 2001: 289). Így nem meglepő, ha a névkutatásban szociolingvisztikai jellegű megközelítésekkel már a szociolingvisztika önálló diszciplínává válása előtt is találkozhatunk (vö. HAJDÚ 2003a: 39–40), bár megerősödésük a 20. század második felére tehető.

A szocioonomasztikai kutatások a személynevek területén sokkal jellemzőbbek, mint a helynevek körében. (A szocioonomasztika értelmezésére, ill. a személy- és a helynévkutatás területén jellemző témáira összefoglalóan l. pl. NICOLAISEN 1985/2011, DEBUS 1995; ill. a magyar szakirodalomban BAUKO 2012, GYÖRFFY 2013.) Értelemszerűen adódik ez a két névfajta alapvető különbségéből. A személynevek esetében nemcsak a névadók és a névhasználók, hanem jellemzően maguk a megnevezettek is valós személyek, adott közösségek tagjai, így az ő társadalmi jellemzőiknek a vizsgálata is kutatási terepként kínálkozik. A kutatási eredmények egy része inkább a megnevezett személy, más része inkább a névadó közeg társadalmi jellemzőiről vall közvetlenül – e kettő azonban nehezen lenne elválasztható egymástól. A társadalmi tényezők, a háttér megrajzolása alapvető fontosságú a személynévkutatásban (vö. BENKŐ 1949 is).

A különböző személynévfajták esetében különböző szociológiai tényezők lehetnek vizsgálhatók. A keresztnevek esetében releváns nemek, illetve vallás szerinti megoszlás a magyar családnévek körében például egyáltalán nem, illetve kevésbé alkalmazható. (Más nyelvi-kulturális közegben ez ugyanakkor másképp is lehet – egy újabb példa a személynevek szociokulturális meghatározottságára.)

A családneveknek már létrejöttük, de öröklődésük és jelentős részben változásaik, s általában véve használatuk is társadalmi, illetve kulturális okokkal magyarázható, illetőleg ilyen típusú különbségekkel összefüggésben is vizsgálható. Jellemzőbb szocioonomasztikai szempontok, témák a családnévkutatásban (a kapcsolódó szakirodalomnak akár csak példaképpen való hivatkozásától itt szükségszerűen eltekintve): a névviselők társadalmi helyzete, foglalkozása, nemzetisége, származása, városi/falusi lakóhelye; kisebbségek, többnyelvűség és családnévhasználat; identitás, névattitűdök; de számba vehetők itt a névváltoztatások csoportosajátos jellemzői stb. is. E tényezőket persze gyakran a többi dimenzióval együtt szokás vizsgálni, különösen a névtörténeti kutatásokhoz kapcsolódóan (az ebben felhasználható források korlátaira l. viszont HAJDÚ 2003a: 822–825).

4. Összegésképpen. Ha a névkutatást önálló tudományterületnek szeretnénk tekinteni, akkor az itt említett kutatási témák és irányok a nyelvtudománnyal is fennálló szoros interdiszciplináris kapcsolatok jellemző példáit kínálják. Ha azonban a névtant eleve

⁵ A *szocioonomasztika* kifejezést (ill. nemzetközi megfelelőjét) tudomásunk szerint a német HANS WALTER vezette be 1971-ben (l. AINIALA 2012: 209).

alapvetően nyelvtudományi diszciplínának tekintjük, akkor a névtörténet, a névföldrajz és a szocioonomasztika egyrészt a névkutatás részterületeiként, másrészt a nyelvtörténet, a geolingvisztika és a szociolingvisztika részeként, illetőleg a dimenzionális nyelvészet kutatási területeiként is értelmezhetők. (A névtan tudomány-rendszeri helyéről áttekintő ígérennyel és újabban l. pl. BENKŐ 1997, HAJDÚ 2003a: 9–10, HOFFMANN 2003: 21–25, VÁRNAI 2005 [SLÍZ 2008: 267–271 kritikájával együtt], FARKAS 2014: 39–42.)

A tulajdonnevek és a dimenzionális tényezők együttes vizsgálata az esetek egy részében elsősorban az adott nyelvtudományi diszciplína, az esetek más részében hangsúlyosabban a névtan érdeklődési körébe tartozik, továbbá egyes esetekben valamely más tudományterület céljainak szolgálatában áll – s ez a konkrét kutatás szempontjaitól, céljától függ. Erről a kérdésről újabban gyakran olvashattunk például a névföldrajz kapcsán, azzal összefüggésben, hogy névspecifikus vagy nem névspecifikus, nyelvjárástani vagy névtani jelenségek vizsgálata, nyelvi jellegű vagy nyelven kívüli tanulságok keresése lehet a célja (vö. HAJDÚ 2002; JUHÁSZ 2004: 168, 2010: 31; legújabban N. FODOR 2014, kül. 26–27).

A tulajdonnevekkel kapcsolatos legtöbb kérdés érdemben csak makrolingvisztikai, kontextuális nyelvészeti megközelítésben vizsgálható. Kutatásukban a strukturalista, formalista irányzatokhoz képest jóval eredményesebbnek látszik a funkcionális nyelvészeti megközelítés, mely a névtan tágabb elméleti kereteként jelölhető meg (erről l. HOFFMANN 2012). Mindemellett, illetve ezen belül a dimenzionális nyelvészeti szemlélet a névkutatás területének lényeges és jellemző vonásaként határozható meg, mely az egyéb értelmezési keretek, szempontok mellett a tulajdonnevek és a kutatásukra hivatott diszciplína fontos sajátosságaira világít rá. Ha pedig a másik irányból nézzük a kérdést: a névtan egyúttal a dimenzionális nyelvészeti kutatásoknak az egyik legjellegzetesebb és legváltozatosabb területét kínálja.

Hivatkozott irodalom

- AINIALA, TERHI 2012. Socioonomastik ortnamnsforskning i Namn och bygd. Socioonomastik som undersökningsobjekt. *Namn och bygd* 100: 209–217.
- BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1967. *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2009. *Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben. (Négy szlovákiai magyar település ragadványnévrendszere)*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nyitra–Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2012. Társadalom és névhasználat. In: SIMON SZABOLCS – TÖRÖK SZABOLCS szerk., *A tudomány vonzásában. Köszöntő kötet a 70 éves Vörös Ottó tiszteletére*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom. 41–56.
- BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
- BENKŐ LORÁND 1960. Nyelvjárástörténet a névtudományban. In: PAIS DEZSŐ – MIKESY SÁNDOR szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 132–135.
- BENKŐ LORÁND 1967. A magyar tulajdonnevek története. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN, *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest. 374–388.
- BENKŐ LORÁND 1990. *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 186. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk (Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc. 1: 5–9.
- BERTÉNYI IVÁN szerk. 2006. *A történelem segédtudományai*. Osiris Kiadó, Budapest.
- DEBUS, FRIEDHELM 1995. Soziolinguistik der Eigennamen. Name und Gesellschaft (Sozio-Onomastik). In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.1. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 393–399.
- FÁBIÁN ZSUZSANNA 2010. Az olasz vezetéknevek geolingvisztikai sajátosságai és földrajzi megoszlása. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 81–92.
- FARKAS TAMÁS 2010. Családnév-változtatás és nyelvöldrajz. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 67–80.
- FARKAS TAMÁS 2014. Névkutatás és dimenzionális nyelvészet. Két esettanulmány. In: LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *Elmélet és módszer. Nyelvészeti tanulmányok*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 39–65.
- FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk. 2009. *A családnév-változtatások története időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2014. A történeti személynévöldrajz mint a nyelvöldrajz egyik kutatási területe I. A nyelvöldrajzi módszer a névtani kutatásokban. *Névtani Értesítő* 36: 23–41.
- N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA 2011. A Történeti magyar családnévátlasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–190.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2013. A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 115–125.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)* 1–3. Akadémiai doktori értekezés, MTA, Budapest. Kézirat.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002. Tulajdonnév és dialektológia. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25*. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely. 104–119.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003a. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003b. *Válogatott tanulmányok*. Szerkesztette KISS JENŐ. ELTE BTK – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- HEUSER, RITA – NÜBLING, DAMARIS – SCHMUCK, MIRJAM Hrsg. 2011. *Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung*. Walter De Gruyter, Berlin – New York.
- HOFFMANN ISTVÁN 1996. Névtörténet – nyelvtörténet – társadalomtörténet. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. XII. Anyanyelv-oktatási Napok. Eger, 1996. július 8–11*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 113–123.

- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtanár Társaság Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1993. Névtan és nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* 89: 72–77.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. Nyelvföldrajz és névkutatás. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 119–123.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2002a. Magyar nyelvjárástörténet és történeti szociolingvisztika: tudománysemleléti kérdések. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvsemlelélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.)*. K. n., Debrecen–Jyväskylä. 165–172.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2002b. A dialektológia hármass feladata és a nyelvföldrajz. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozium. Szombathely, 2001. augusztus 23–25*. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely. 149–153.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. A névtan néhány terminológiai és tudományrendszertani kérdéséről. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben. 2003. október 17–18*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászszági Szervezete – Jászok Egyesülete, Budapest. 165–169.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2010. A személynevek mint a nyelvföldrajz tárgyai. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 31–39.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2011. Dimenzionális nyelvészet. In: BALÁZS GÉZA szerk., *Nyelvészetéről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft., Budapest. 61–64.
- KÁLLAY ISTVÁN szerk. 1986. *A történelem segédtudományai*. Második, bővített kiadás. ELTE BTK, Budapest.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1991. A Benkő családnév XV–XVII. századi nyelvföldrajza. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest. 327–331.
- KISS JENŐ 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KISS JENŐ 2001. Szociolingvisztika, kutatás, oktatás. In: KOVÁTSNÉ DR. NÉMETH MÁRIA főszerk., *Tanulmánykötet*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, Győr. 285–291.
- KISS JENŐ szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk. 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk. megj. e. *A magyar nyelv története*. Megjelenés előtt.
- KISS LAJOS 1970. Az európai névtudomány fontosabb eredményei. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 16–26.
- KUNZE, KONRAD 1996. Namengeographie als historische Hilfsdisziplin. In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 1065–1070.

- MELICH JÁNOS 1943. Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–280.
- NICOLAISEN, W[ILHELM] F[RITZ] H[ERMANN] 1980/2011. Onomastic Dialects. In: NICOLAISEN, W. F. H., *In the Beginning was the Name. Selected Essays by Professor W. F. H. Nicolaisen*. Scottish Place-Name Society, Edinburgh. 95–104.
- NICOLAISEN, W[ILHELM] F[RITZ] H[ERMANN] 1985/2011. Der Eigename in Sprache und Gesellschaft. In: NICOLAISEN, W. F. H., *In the Beginning was the Name. Selected Essays by Professor W. F. H. Nicolaisen*. Scottish Place-Name Society, Edinburgh. 146–158.
- ÖRDÖG FERENC 1989. Helynévgyűjteményeink mint az onomatodialektológia forrásai. *Baranyai Művelődés* 1989/3: 27–33.
- ÖRDÖG FERENC 1991. Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest. 488–496.
- ÖRDÖG FERENC 2010. Névfeldrajz, onomatodialektológia, névdialektológia. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvfeldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 127–133.
- SHOKHENMAYER, EVGENY 2010. Controversial article on geonomastics. *Meta-carto-semiotics. Journal for Theoretical Cartography* 3: 1–13. http://meta-carto-semiotics.org/uploads/mcs_vol3_2010/MCS_2010_3_shokhenmayer.pdf (2014. 10. 15.)
- SLÍZ MARIANN 2008. Három névelméleti tanulmánykötetről. *Névtani Értesítő* 30: 267–277.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynévadás az Anjou-korban*. Históriaantik, Budapest.
- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2011. Német családnevek és helynevek kapcsolata. Bepillantás a Német Családnévatalasz (Deutscher Familiennamenatlas) lapjaiba. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvfeldrajztól a névföldrajzig II. Családnév – helynév – kisebbségek*. Savaria University Press, Szombathely. 127–134.
- VAN LANGENDONCK, WILLY 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 168. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 42. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- VÖRÖS FERENC 2006. Névkutatás és névföldrajz. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8/1: 167–176.
- VÖRÖS FERENC 2010. *Családnevek térképlapjainak nyelvfeldrajzi vallomása*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 235. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- VÖRÖS FERENC szerk. 2010. *A nyelvfeldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely.
- VÖRÖS FERENC 2013. *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából*. Savaria University Press, Szombathely.
- VÖRÖS FERENC 2014. *Kis magyar családnévatalasz*. Kalligram, Pozsony.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2010. Név – szó – földrajz Lőrinczétől Lőrinczyig. A családnevek morfológiai kérdései. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvfeldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 47–56.

FARKAS TAMÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TAMÁS FARKAS, The dimensional approach in Onomastics. General questions and the example of family-name research

An essential characteristic of natural and modern languages and language use is variability and changeability. These features are connected to the basic existential dimensions of human beings and languages. These dimensions are those of time (historicity), space (spatiality) and society (society and culture). Dimensional linguistics as an approach and research area, by considering and examining the above dimensions jointly, seeks to contribute to a better knowledge and understanding of several language phenomena. As a result of the fact that proper names, in comparison with common nouns, are strongly embedded in extralinguistic reality, their examination should rely on this approach. This paper presents how typical it is to pay attention to the different dimensions in the analyses of the distinct types of names. The author explores the reasons for, the antecedents of, and the presence of this approach in Hungarian Onomastics, focusing on topics such as name history, name geography and socioonomastics as well as their connections and their possible dimensional linguistic examination. Examples are given from the earlier and contemporary literature in the field of Hungarian family-name research. The author argues that most questions in relation to Onomastics can only be discussed validly in the framework of macrolinguistics, using the methods of contextual linguistics.